

Vladimir VOJINOVIĆ (Podgorica)

Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“

UDK 821.163.4.09-31

STATUS VREMENA U JEDNOJ JAKOVLJEVOJ BEŠEDI

(Novak Kilibarda, *Epilog crnogorske hronike: Jevanđelje po Amfilohiju*, CID, Podgorica, 2007.)

U ovom tekstu autor je problematizovao pitanje trilogijskog objedinjavanja romana Novaka Kilibarde. Konstatujući da romane najprije treba iscrpno analizirati ponaosob, kako bi rezultati tih analiza povelili ka potencijalnom izučavanju trilogijskih okvira, autor je u ovom radu obratio pažnju na govor lika Jakova Komarića u romanu *Epilog crnogorske hronike*. Analiza je usmjerena ka definisanju opozicije dva vremena - vremena pripovijedanja i vremena temporalnih deformacija.

Pravilo je u nas – pod krovovima moćnih izdavačkih kuća (a njih nikada nije previše), ma kojim se kursom ta preduzeća kretala i ma kakvu politiku sprovodila, okupljaju se i marginalni i značajni pisci. Razlog je više no očigledan. Štamparska mašinerija, tretman rukopisa i tretman pisaca, uz primjese nepotizma, ujedinjeni, osmišljavaju posao spisatelja. To je slučaj i sa ovom bespredmetnom, tranzicionom epohom.

Roman *Epilog crnogorske hronike: Jevanđelje po Amfilohiju*, objavljen je 2007. godine kao „treći nastavak“ *Crnogorske hronike* Novaka Kilibarde, u izdanju CID-a iz Podgorice. Uprkos tome što su, vođeni težnjama samog autora i „opremom“ rukopisa, pojedini naučnici požurili da konstatuju kako je riječ o trilogiji, narativni tekstovi o kojima je riječ, naročito ovaj posljednji, tek će doživljavati čitanja, a prijeko suđenje svjedoči samo o površnom odnosu crnogorskih književnih kritičara prema svom „zanatu“. Jer, da bi se prozna tkiva, u skladu sa poetičkim i

žanrovskim koordinatama, prepoznala kao dio istog organizma, potrebno je mnogo vremena, znanja i truda, ali i *zrno talenta*. Pogotovu kada se pred „zanatlijom“ nađe štivo sa kojim se nije lako nositi. Stoga uvijek valja imati na umu da analizu atipičnih narativnih tekstova ne pomažu školski šabloni.

Preispitivanje odnosa *Epiloga crnogorske hronike* prema Kilibardinim romanima koji su takođe označeni kao dio trilogije može biti predmet bavljenja književnih kritičara tek kada se svako od ovih djela izučí ponaosob, u dovoljnoj mjeri, odnosno kada se sa svih strana sagledaju slojevi narativne arhitektonike svakog od tri romana. Tada će, takođe, biti jasniji položaj potencijalne trilogije u hijerarhiji koju je nametnuo kontinuitet crnogorske književnosti.

Za ovu priliku pokušaćemo da razotkrijemo tek jedan sloj (i njegove bitne, supstancijalne karakteristike) Kilibardinog *Epiloga*, ali bez ambicije da se naš prilog čitanju uvrsti u bilo kakvu kasniju studiju (sic!).

Krenimo najprije od „kozmetičkih“ rješenja.

Po mnogim svojim spoljašnjim odlikama *Epilog* sličí dramskom tekstu. Toj optičkoj varci doprinosi i cjelina koja nosi naziv *Prolog*. Iako data u epistolarnoj formi (penzioner Novica Lučnjak izvještava o svim parametrima dijegeze: *Prema tome, samo smo nas devetorica ostali petnaest dana na Ivanovijevim Koritima: Ja, Jakov, Martin, Miloš, Đorđije, Mujo, Ivan, Radojica i Vukoman. I one ženske, razumije se. Ja sam bio zamislio, a tako sam i učinio, da ovako snimim naš glas na kasete. Kad jedan od nas devetorice uzme riječ, ja u kasetofon šapatom kažem kako mu je ime i prezime. Tako ćeš, dragi Ivo, mislio sam, imat potpun pregled penzionerskije razgovora tokom te noći pod Lovćenom visokom planinom na kojoj Njegoš počiva! Viša je gora od gore - najviša Lovćen planina! No, moj poštovani Ivo Kneževiću, moj od smrti branioče, eto ti tri kasete pa se s njima razgovaraj kako znaš i umiješ, oštro si pero pa nas ne štedi.¹⁾*), ta cjelina u sebi nosi naglašena didaskalijska svojstva, a takvim će je učiniti i kasnije organizovanje i raspoređivanje elemenata makrostrukture. Recimo, o promjeni fokalizatora doznajemo samo na osnovu Novičina šapata, koji se u tekstu očituje na isključivo didaskalijski način. *Epilog*,

¹ Novak Kilibarda, *Epilog crnogorske hronike: Jevanđelje po Amfilohiju*, CID, Podgorica, 2007, 13.

gledano spolja, nije ništa drugo do jedna maratonski duga drama, u kojoj preovladava monolog Jakova Komarića. No, ima monologa drugih likova koji su slične narativne strukture te se čini da je ono što je karakteristično za *Epilog* upravo činjenica da ti brojni i nesagledivo dugi monolozi likova (samo jedan Jakovljevi dug je ravno 100 stranica, od 154. do 254.) svojom strukturom podsećaju na mini-romane ili novelistički organizovanu makrostrukturnu cjelinu. Zbog toga nije isključena mogućnost da se nekom kasnijem strpljivom izučavaocu Kilibardinog djela nametne i pitanje „trilogijske strukture“ unutar *Epiloga*!?

Zavirimo u jedan od tih „unutrašnjih romana“.

U pomenutom, stostranom monologu Jakova Komarića posredno se razvija dvostruka temporalnost. To čini da *vrijeme* u *Epilogu* teče kroz dva nejednaka i iskidana rukavca. Oba su sporna i oboriva, i oba na najbolji način potvrđuju veliku istinu koja kaže da je nemoguće, i po pravilu pogubno - umjetnost dovoditi u ravan sa životom. O čemu je, zapravo, riječ?

„Prvo“ vrijeme pomenutoga monologa je vrijeme u kome teče priča Jakova Komarića (pseudovrijeme pripovijedanja), „drugo“ je vrijeme događaja o kojima Jakov izvještava (dijegetičko vrijeme); ali ni u jednom od pomenutih rukavaca brzina protoka informacija ne može se izmjeriti časovnikom! Autor je podijelio tekst na šest cjelina (*Predvečerje, Uveče, Veče, Do ponoći, O ponoći i Po ponoći*). Nas isključivo sada zanima period od „predvečerja“ do „ponoći“, podijeljen na četiri segmenta. Pomenuti monolog Jakov vodi u posljednjem (*Do ponoći*), i to na stotinu stranica. Ukoliko se zna da prosečni čitalac jednu stranicu slično prelomljene beletrističke knjige pročita za tri minuta, to nam govori da Jakovljeva bešeda traje, neprekidno, 300 minuta (5 punih časova)! Ili, preciznije rečeno - Jakovljeva bešeda je počela u 19 časova – u vrijeme ljetnjeg predvečerja...

S druge strane, pomenuti Jakovljev monolog počinje epizodom vremenski udaljenom nekoliko vjekova od pseudovremena pripovijedanja, epizodom o istrazi poturica. Kako vidimo, riječ je o homodijegetičkom pripovijedanju, jer pripovjedač iznosi argumentaciju drugog lika (u konkretnom slučaju Todora Jovanova). Ženet i savremeni tumači njegove nauke smatraju da ovaj narativni fenomen obavezno prati slobodan hod po „vremenskoj osi“, te da on po potrebi, ili po zakonima šecanja,

zauzima „čas ovaj, čas onaj položaj u njenom temporalnom poretku”. To je upravo slučaj sa Jakovom; on takođe ima sposobnost da u jednom trenutku postane mnogo godina mlađi, ili stariji, i „to plutanje retrospekcije u prvom licu” jača iluziju da dva trenutka, vremenski udaljena, postoje istovremeno. Kako u *Epilogu* dolazi do tih preskoka? U najčešćem broju slučajeva njih čitalac skoro da i ne primijeti, jer je recepcija naviknuta na brojne temporalne deformacije koje usporavaju događaj o kome se govori. Epizoda o istrazi poturica usporena je, recimo, iznošenjem „naučnog”, „ljekarskog” objašnjenja procesa i potreba sunećenja. Kada se osnovna priča nastavi i približi kraju, čitalac zbog pomenute eksplikativne analepse ravnomjernim silabičkim skokovima prelazi na informacije o događaju koji se zbio nekoliko vjekova prije istrage poturica. Dakle, brojni su i različiti i dometi (udaljenost) i amplitude (trajanje) događaja o kojima se pripovijeda; i kada bi se grafički pokušala predstaviti linija dijegetičkog vremena, ili dijegetičkih vremena u Jakovljevu monologu, ona bi sličila krivulji na snimku rada srčanog mišića, budući da se pripovjedač često, nakon brojnih umetnutih epizoda, vraća na ispričano, da dopriča i upotpuni „nedovršenu sliku vremena”. Ta pripovjedačeva potreba, potaknuta logorejskim porocima, može na momenat izazvati kod čitaoca ošjećaj dosade i odbiti ga od teksta.

Sva vremena u *Epilogu* imaju svoje nosioce zbivanja; to je i lik Maksima Crnojevića, i lik vladike Danila, Petra I, Petra II, Zeka Manitog, Nikole I, Aleksandra Karađorđevića, Draže Mihailovića, ali to je i čitav niz istoriji manje poznatih ili nepoznatih ličnosti, čije likove autor po „istorijskom značaju” smješta uz pomenute likove. Novije vrijeme označeno je likovima Ratka Mladića, Radovana Karadžića, mitropolita Amfilohija, Momira Bulatovića, Mila Đukanovića, Slobodana Miloševića, Vuka Draškovića, Vojislava Koštunice, Matije Bečkovića, Miodraga Bulatovića... Tvorba tih likova, proces njihove karakterizacije, praćen kvazipsihoanalitičkim rezovima libidoznog, snažno se oslanja na riječ kolektiva (epiku i narodno pričanje) – otud bujice crnogorskih govora. Duh koji donosi testimonijalna funkcija pripovijedanja, uz konstantno oslanjanje na ideologiju likova koja nametljivo postaje „ideologija onoga koji pripovijeda”, proziva paradigmatisko, arhetipno. Učini se na momenat da pripovjedač samo prepričava *Gorski vijenac*, ili *Primjere čojstva i junaštva*, ali je zapravo riječ o uspostavi novog starog odnosa prema tekstovima-uzorima, uspostavi rableovskog i servantesovskog odnosa. Taj sloj narativne strukture otvara put do značenjskih dimenzija *Epiloga*,

čijom će se podrobnijom analizom upotpuniti i opšta slika odnosa teksta i kontekstualnog, odnosa na relaciji autor-tekst-čitalac.

Epilog crnogorske hronike roman je takve tematske sveobuhvatnosti da je Kilibarda komotno mogao, u slučaju da nije bilo naziva prijetodna dva, izbjeći pojam *epilog* u naslovu. To je roman mnogoslojne provokativnosti, roman koji jednako izaziva istoričare i seksologe, ljekare i guslare, glasače i političare. Međutim, za stepenicu bliži toj provokaciji i svim njenim efektima jesu Kilibardini studenti, koji su zahvaljujući briljantnim predavanjima dobro upoznati sa procesom nastanka mita, njegovim pozitivnim i negativnim posljedicama, i sa, na koncu - potrebom njegove razgradnje.

Vladimir VOJINOVIĆ

STATUS OF TIME IN JAKOV'S ORATION

In this text the author deals with the issue of trilogical unification of Novak Kilibarda's novel. Stating that novels should be analyzed in detail and separately, in order for the results of those analyses to lead towards potential exploring of trilogical frameworks, the author in this paper focuses on the speech of the character Jakov Komarić in the novel *Epilog crnogorske hronike*². The analysis is directed towards defining the opposition of two 'times' – the time of narrating, and the time of temporal deformations.

² 'The epilogue of the Montenegrin chronicle'